

CHP Tek-Parti “Dirlik ve Düzen” Aylık Gizli Raporlarında (Kasım 1935-Eylül 1936) “Gerileme Çabalamaları”

Ömer Faruk Altay*

Kasım 1935 ilâ Ağustos 1936 zaman zarfına aid CHP Tek-Parti idaresinin *gizli ve hizmete mahsus dirlik ve düzen* raporlarının mahremlikleri, 8 Ocak 2024 tarihinde 97024 sayılı *olur* ile kaldırılmıştır. 204 sayfalık evrak grubu, *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (BCA), *Siyasi Partiler* (490-0-0-0), *Cumhuriyet Halk Partisi* (490-1-0-0) fonu, 601 numaralı kutu, 81 numaralı gömlek, 1 numaralı sırada ve 602 numaralı kutu, 82 numaralı gömlek ve 1 numaralı sırada mahfuz bulunuyorlar. İşbu çalışma, bazı verilere mercek tutuyor. Buna göre: bir miras davasının İslam Hukukuna göre hükme bağlanması, aslı hüviyetleriyle ezan ve kamet okunması, Kur’ân ayetinin yazılı olduğu bir yeşil bayrağın kamusal alanda taşınması, cemaatle bereket duası edilmesi, kabristana elifba mezartaşı rekzedilmesi yasaktı. İslam esaslarını oldukları gibi vaz etmek, İslamiyeti modern millî din haline getirmeye çalışarak onu tahrif etmeye azimkar CHP Tek-Parti idaresince “dinî hissiyatı tahrik” telakki edilmiştir. Totaliterleşmeye arzulu fakat gücü otoriterleşmeye kafi tek-parti istibdadı, varlığına tehdit gördüğü vatandaşlarını jurnalletmiş, fişlemiş ve tarassut altında tutmuştur. Haricen, yaptığımız taramalar neticesinde gördük ki mevzubahis raporların hiçbirisi, ne yüksek lisans ne doktora düzeyinde akademik çalışılmıştır. Bu mühim nakisa, alakadarların nazar-ı dikkatlerine arz olunur.

15 Ocak 1936. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekili Celal Bayar, CHP Katib-i Umumiliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli muhtıra gönderdi. Muhtıranın zeylinde 1935 senesinin Kasım ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporu bulunuyor:

Gerileme Çabalayışları

Arapça ezan:

- 1 - Afyona bağlı Şuhut kamununun Kayış mahallesinden Karlan oğullarından Ömer oğlu Bekir adındaki kişi arapça ezan okuduğundan tüzeye verilmiştir.
- 2 - Trabzonda Yumran Arse köyünde küçük sıhhat memuru Sürmeneli Alinin imameti ile kılınan namazda aşağı arsenden Osmanın Arapça kamet getirdiği haber alınmış, yapılan tahkikatta suçu sabit olduğundan tüzeye verilmiştir.

Arapça okutma:

- 1 - Urfanın Mevlûdi mahallesinden ölü imam karısı Ebülzer kadın evinde bazı çocuklara arapça ders okuttuğundan ötürü tüzeye verilmiştir.

Atıf Gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2026, Şubat 23). CHP Tek-Parti “Dirlik ve Düzen” Aylık Gizli Raporlarında (Kasım 1935-Eylül 1936) “Gerileme Çabalamaları” [Geliştirilmiş baskı]. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com internet adresinden temin edilmiştir.

* Türkiye siyasî tarihi (~1918-1923~) sahasında bağımsız araştırmacı-yazar. Müellif, 1994 miladî senesinde İstanbul’da dünyaya geldi. Lisans tahsilini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde ikmal etti. Meslekî okur-yazarlık vetiresinde, dünya görüşü ve ilmî alakası dönüşüm geçirdi ve bu vechile aynı bölümdeki yüksek lisans tahsilini terk etmek zorunda kaldı. El’ân, (1) 1918-1922 Türkiye siyasî tarihini bilhassa Kemalist cuntanın devletleşmesi vakasındaki Müttefik ve Bolşevik düvel yardımlarının etkilerini tetkik ediyor. (2) İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Cumhuriyet Halk Partisi dikta rejimlerinde Türkiye Sabataycılarının siyasî teşkilâtını talim ediyor. Elektronik posta: tarihtahkik@gmail.com.

2 - Erzurumun Feyziye mahallesinden İbrahim oğlu Topal Etem adındaki kişi evinde topladığı çocuklara arapça tedrisat yaptırırken suç üzeri yakalanmış ve tüzeye verilmiştir.

3 - Giresunda Çanlar mahallesinde boyacı Hasanın evinde oturan eski komiserlerinden Hasan Basrının karısı Fatmanın bir takım çocukları evine toplayıp gizlice arap harflerle ders okuttuğu haber alınması üzerine yapılan gözetleme sonunda 12 çocuğa eski harflerle ders verdiği berkitilerek tüzeye verilmiştir.

[..]

Sosyal Giyinişe Aykırılık:

1 - Afyonda karısını çarşafı gezdirmekte ısrar etmesinden dolayı müdahale eden zabıtaya hakaret eden Afyonun Hacı Aftal mahallesinde Mehmet oğlu Kadir adındaki kişi tüzeye verilmiştir.

2 - Çanakkalenin General Kâzım mahallesinden arabacı Hamdi oğlu Sami şapka kanununa aykırı olarak külâh geydiğinden adliye verilmiştir.

3 - Afyonda: Peçe ve çarşafın kaldırılması hakkında belediyece verilen kararı Vilâyet halkının iyi bir şekilde karşılaması neticesi olarak medenî kıyafetle dolaşmağa başlayan kadınlarımızın bu vaziyetlerine engel olmak ergesile bazı kötü adamların söz attıkları duyulmuş ve vilâyetçe önleyici tedbirler aldırılmış olmasına rağmen 12/11/935 günü yolda çocuğu ile gitmekte olan İsmail karısı Emineye Afyonlu Abdurrahman adındaki kötü adamın söz attığı ve daha ileri giderek kolundan tutup sürüklediği görülmüş ve yakalanarak adliye verilmiştir. Alınan tedbirlerin kuvvetlendirilmesi ve bu gibiler hakkında şiddetle takibata heçilmesi vilâyete gereği gibi yazılmıştır.

Devlet büyüklerine, Rejime ve Kanunlara Dil Uzatma:

1 - Ardahanın büyük Nakaba köyünden Hamit oğullarından Cavit ve Bahri devlet büyüklerine, hükûmete ve memurlara karşı ağızla tecavüzde bulunduğundan ötürü tüzeye verilmiştir.

2 - Konyanın Şeyh Osman mahallesinden bıçakçı Tahir sarhoş olarak Cumhur Başkanımıza dil uzattığından yakalanmış adliye verilmiştir.

3 - İzmir Karşıyaka otobüsleri şef kontrolü Amasyalı Mehmet oğlu Ali Rıza rejim aleyhinde söz söylediğinden yakalanarak tüzeye verilmiştir.

4 - Aydın İlçesinin Saka köyü halkından Mustafa oğlu Memet çavuş adındaki kişi Atatürk aleyhinde söz söylediğinden ötürü tüzeye verilmiştir.

[..]¹

20 Şubat 1936. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaleti Vekili, CHP Umumi Katipliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli muhtıra gönderdi. Muhtıranın zeylinde 1935 senesinin Aralık ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporu bulunuyor:

Gerileme Çabalayışları

Arapça Ezan ve Kamet:

1 - Bolu Vilâyetinin Gerede kazasının Karacadağ köyünde Mehmed Sezai, Mahir, Hasanın ve Mehmed oğlu Hasan Arapça ezan okuduklarından tüzeye verilmişlerdir.

2 - Sivas İlinin Tacort köyünde eski Hatip Mehmed Cuma namazı esnasında Arapça kamet alırken suç üstü yakalanarak tüzeye verilmiştir.

3 - 27/12/935 günü bayram namazından sonra Kırşehir’in çarşı camii müezzini Yusuf oğlu Hüseyin’in adı geçen camide Arapça tekbir aldığı görülmüş ve yakalanarak Adliye verilmiştir.

¹ BCA, 490-1-0-0, 601-81-1, s. 169, 171-172.

4 - 24/12/935 günü Çanakkale Vilâyetinin Biga kazasında Tekkeci camiinde cami imamı Pomak Hacı Hafız Hüseyin'in hatim duası münasebetile Arapça tekbir getirdiğinden ve buna Giritli Hafız Ali ile Gelibolu'lu Âma Hafız Ruhi'nin de iştirak etmiş olduklarından Adliye'ye verilmişlerdir.

5 - Kütahya'nın Gümüş nahiyesine bağlı Seydi Ömer köyü imamı Emirze oğullarından Ali oğlu Halil'in minare'de Arapça ezan ve namazda Arapça tekbir okuduğu ve köy içinde sarıkla dolaştığı ve bu imamın arkadaşı rençber Mehmed'in de ezanı Arapça okuduğu anlaşılarak her ikisi 27/12/935 günün Adliyeye verilmişlerdir.

6 - Trabzon'un çarşı camiinde Bayram namazında hatibin hutbeye çıkmaya başladığı sırada müezzin Hamdi Arapça tekbir alıp hütbenin sonuna kadar tekrarladığı anlaşılarak yakalanmıştır. Bu adamın daha önce Türkçe ezan aleyhtarlığından ötürü mevkufen Çoruma sevk edilmiş mürteci bir adam olduğundan hakkında takibata başlanmıştır.

Arapça Okutmak:

1 - Kütahya İlinin Simav İlçesinin Tabakhane mahallesinden Osman oğlu Ahmed adında bir hoca sekiz çocuğa Arap harflerile ders verdiğinden ötürü tüzeye verilmiştir.

2 - Samsun Vilâyetinin Çarşamba kazasına bağlı Kosyak demirciler köyünde İmam Tahsin Muharrem adında birine eski Arap harflerile ders verirken yakalanmış ve Adliye'ye verilmiştir.

[..]

İrtica Çabalayışları:

1 - Yozgad'ın Arapçay köyünde kanunî merasime baş vurulmadan düğün yapan Rıfat'ın düğününe iştirak edenlerin; üzerinde Arapça ayet yazılı yeşil bir bayrakla köy içinde dolaştıklarından ve müdahale eden jandarmalarımıza da karşı koyduklarından haklarında gerçine [tahkikat (ÖFA notu)] başlanmış ve gerçin sırasında ilgililerin evlerinde yapılan aramada üzeri ayet yazılı yüz sekiz tane bayrak daha bulunmuştur. Önemle inceleme ve tahkikata devam olunmaktadır.

[..]

3 - İsparta'da 18/12/935 Çarşamba günü pazar olması dolayısıyla bakırcı esnafının sokak ortasında toplanarak eski bir itiyat neticesi dua ettikleri görülmüş ve Polis tarafından men'edilmiştir.

4 - Kırşehir'in Avanos kazasına bağlı Genezin köyünde Süleyman adlı adam; hükûmet bu koca milleti gâvur etti (Atatürkü kastederek) allah elbet intikamını bırakmıyacak yollu sözler söylediği ve nutuk söyleyeceğinden bahisle köylüyü câmiye davet ettiği haber alınarak hakkında tahkikata girilmiş ve bu işte başkalarının eli olup olmadığı da incelenmeye başlanmıştır.

5 - Yozgat'ın Çanda köyünden Mustafa adlı birinde hükûmet ve rejim aleyhinde yazılmış bir beyanname bulunmuş ve yapılan incelemede bu adamın önce Kırşehir'de üzerinde bazı dua kâğıtlarla dolaştığı görülerek yakalanıp tüzeye halkı tahrikata teşvik suçu ile üç ay hapse mahkûm edilmiş olduğu anlaşılmış ve halkı hükûmet aleyhine tahrike yeltenmeyi itiyat edinen bu adam hakkında takibata başlanmıştır.

6 - Mersin'de Hasan oğlu Ahmed adında bir softa Vaiz sırasında halkın dinî hissiyatını tahrik edici sözler söylediğinden tüzeye verilmiş ve tevkif edilmiştir.

7 - Erzurum'un Hasankale Müftüsü Kâmil'in kadınlara tesettürün farz olduğunu ayaklarının erkeklere görünmesinin haram olduğunu ve tesettüre riayet etmeyen kadınların cehennemde yanacaklarını söylemek suretiyle halkın dinî hissiyatını tahrik edici vaizda bulunduğundan hakkında gerçine başlanmıştır.

8 - Vize kazasının Evrenli köyü imamı Mehmed aynı köyden Hâzım, Hasan, Süleyman, Beytullah ve Rıfat adındaki adamlarla Vizeye gelirlerken, imam Mehmed yolda evvelce köy muhtarı olan Rıfat'a (Şapka yeni geyildiği zaman siz muhtardınız. Buna hiç itiraz etmeden hemen geydiniz ve sizi gören diğerleri de şapkayı giymek mecburiyetinde kaldılar. Siz o zaman itiraz etseydiniz bu halka şapka giydirmezlerdi) dediği ve yine imam Mehmed'in Evrenli köyünden Derviş Mehmed adında birisile ölü Osman'a ait malları, mirascılarına eski

şariat hükümlerine göre taksim etmek suretile medeni kanunlarımıza da aykırılık ettiği sabit olduğundan evrakile Adliye'ye teslim edilmiştir.

9 - Tarsus'un Makam camiinde Bayram namazında Tarsus'lu Faik adındaki hoca vaiz ederken içtimaî inkılâba aykırı şekilde söz söylediğinden ötürü tüzeye verilmiştir.

[..]²

29 Şubat 1936. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekaleti Vekili, CHP Umumi Katipliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli muhtıra gönderdi. Muhtıranın zeylinde Ocak ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporu bulunuyor:

Gerileme Çabalayışları

Arapça ezan ve kamet:

1 - Yozgadın Köse Yusuf lu köyünden Gökçe oğullarından Ahmed oğlu Yusuf 12/1/936 günü arapça tekbir aldığından adliye verilmiştir.

2 - Ağrı vilâyetinin Çallı bekçisi Bekir'in 23/12/935 de camide arapça tekbir aldığı ve cami müezzini Bilâl'in de buna mani olmadığı anlaşıldığından her ikisi adliye verilmiştir.

3 - Bursa'nın Orhangazi ilçesine bağlı Gedik köyü imamı Kâmil Bayram namazı esnasında Arapça tekbir getirdiğinden adliye verilmiştir.

4 - Urfa'nın Karaburç mahallesinden işsiz kimselerden gözü kör Mustafa'nın 15/1/936 günü sokakta Arapça ezan okuduğu görülmüş ve yakalanarak adliye tevdi edilmiştir.

5 - 24-25/12/935 gecesi Erzurumda Kanak mahallesi camiinde teravi namazını müteakip müezzin ödevini yapan demirci kalfası Faik Arapça tekbir getirdiğinden ve imam ödevini yapan tesviyeci Şevket'in de işe alâka göstermediğinden ötürü Adliye verilmiştir.

6 - Maraş vilâyetinin Elbistan kazasında 14 kişi 8/1/936 Çarşamba günü gecesi ay tutulması sebebiyle minarelerde Arapça tekbir getirdiğinden ve 15 kişi de havaya silâh atmak suretile umumî istirahatı ihlâl ettiklerinden adliye verilmiştir.

7 - Manisa'nın Rahmanlı köyünde oturan Hatip Hafız Ali Osman 27/12/935 günü Bayram namazında Arapça tekbir aldığından adliye verilmiştir.

8 - Kayseri'de ay tutulması münasebetile 12 kişi silâh attıklarından, 27 kişi teneke çaldıklarından ve iki kişi de arapça ezan okuduklarından Adliye'ye verilmişlerdir.

9 - Yozgat'ın Seray köyünde oturan mübadil muhacirlerden Raif 8/1/936 gecesi ayın tutulması dolayisile arapça ezan okuduğundan; Ahmed ve Faik adlı şahıslar da havaya silâh attıklarından yakalanmışlar ve adliye verilmişlerdir.

10 - Maraşta on dört kişi kiske kanununa aykırı hallerinden dolayı adliye verilmişlerdir.

11 - Çankırı'nın Şaban özü nahiyesine bağlı yakalı köyünden imam oğullarından Bahri 8/1/936 günü akşamı ayın tutulması üzerine Ankara'da amelelik ederken tedarik ettiği dinamiti köy içinde patlattığı sırada sol eli bileğinden kopmuş ve dinamit patlattığından dolayı adliye verilmiştir.

12 - 8/1/936 da Maraş'ta ay tutulması münasebetile dört kişi havaya silâh attığından ve onbir kişi de minarelerde Arapça selâ ve kaside okuduklarından ötürü yakalanarak Adliye'ye verilmişler ve birer gün hapis, yarımşar lira da para cezasına mahkûm edilmişlerdir.

² BCA, 490-1-0-0, 601-81-1, s. 48-52.

13 - Erzurumun Çat ilçesinde Cagenderli Bekir oğlu İhsan ay tutulması münasebetile arapça ezan okuduğundan adliye verilmiştir.

14 - İzmir'de Tepecikte Haydar oğlu Hüseyin ay tutulması münasebetile havaya silâh attığından adliye verilmiştir.

15 - Gümüşanede ay tutulması üzerine Kâmil adlı genç bir talebe silâh attığından adliye verilmiştir.

16 - Antalya'da ay tutulması üzerine bahçeler arasında iki el silâh atılmış faileri yakalanarak adliye verilmiştir.

Arap Harflerile Ders okutma:

1 - Gümüşane vilâyetinin Bayburt Karacakale mahallesinden Bedel oğlu Halil karısı Şekûfe çocuklara arapça tedrisat yaptığından adliye verilmiştir.

2 - Eskişehir'in İsmet paşa nahiyesine bağlı Kadıkuyusu köyünden İmam İsmail adında birisinin köyde Receb adındaki çocuğa Arap harflerile tedris yaptığı haber alındığından İsmail yakalanmış ve tahkikata başlanmıştır.³

27 Mart 1936. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Katib-i Umumiliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli muhtıra gönderdi. Muhtıranın zeylinde Şubat ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporu bulunuyor:

Gerileme Çabalamaları

Arapça Ezan ve Kamet:

1 - Erzurum vilâyetinin Hasankale kazasında Kethuda camiinde Arapça kamet alan Mehmed adında biri yakalanarak adliye verilmiştir.

2 - 28/2/936 da Arapça ezan okuduğu anlaşılan Konyanın Sille nahiyesine bağlı Malas köyünden Sait İbrahim oğlu Mustafa yakalanarak adliye verilmiştir.

3 - 18/2/936 da Arapça ezan okuduğu anlaşılan Giresunda Deneci oğullarından Mustafa oğlu Sabri yakalanarak adliye verilmiştir. Bu adamın deli olduğu anlaşılmıştır.

4 - Kayserinin Pınarbaşı kazasının Karagöz köyünden Gardan oğlu Zekerriyanın 16/12/935, saç aşığı köyünden Murat oğlu Sabrinin 26/12/935 ve Pınar köyünden Şurdum oğlu Şemsettin de 24/12/935 tarihlerinde Arapça ezan okuduklarından ötürü adliye verilmişlerdir.

[..]

Arap Harflerile Tedrisat:

1 - Maraş'ın Yürük Selim mahallesinden Gebeloğullarından Ömer oğlu Osman evini gizli mektep haline koyarak mahallesi çocuklarına izinsiz ders okuturken suç üstü yakalanmış ve adliye verilmiştir.

2 - 8/2/936 günü Urfanın Kanberiyi mahallesinden olup bu mahalle camisi imam ve hatipliğini yapan Ahmet oğlu Molla Mehmet 8 çocuğa arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanmış ve tüzeye verilmiştir.

3 - Maraş'ın İsmetpaşa mahallesinde Ümmügülsümün arap harflerile çocuk okuttuğu anlaşılarak adliye verilmiştir.

4 - Van'ın Hafiziye mahallesinde oturan Çolak Abdullah karısı Saniye evinde küçük yaşta 10 kadar çocuğa arap harflerile ders okuttuğu sırada suç üstü yakalanarak adliye verilmiştir.

Şapka Kanununa aykırılık:

³ BCA, 490-1-0-0, 601-81-1, s. 130-132.

1 - 21/2/936 günü Amasya’da Ali oğlu İbrahim ve Mehmet adlı kişilerin şapka kanununa aykırı olarak kalpak gibi şeyler geydikleri görülerek yakalanıp adliyeeye verilmişlerdir.

2 - Ordu'nun Kayadibi köyünde 7/2/936 günü 73 yaşında Emin ve 74 yaşında Mustafa adlı iki şahsın başlarına fes ve küllâh giyerek üzerine sarık biçimi bez sardıkları görülerek yakalanıp adliyeeye verilmişlerdir.

Vesikasız İmamlık:

Yozgad’ın Boğazlıyan ilçesine bağlı Bektaşlı köyünden Hoca Mitat oğlu Hoca Ömerin vesikasız imamlık yaptığı anlaşılarak hakkında adli takibata başlanmıştır.

İmam Nikâhı:

1 - 6/2/936 günü Kırşehir’de Nuri oğlu Şevket’in nikâhlı karısı olduğu halde Nazmiye adında bakire bir kızı imam nikâhile almak için evine bir çok kimseleri ve İmam Etemi davet ettiği öğrenilmiş ve cümlesi yakalanarak adliyeeye verilmişlerdir.

[..]

Devlet Büyüklerine, Türklüğe ve Kanunlara ve Hükûmete dil Uzatanlar:

[..]

3 - 8/9/2/936 gecesi Balıkesir’de İzzet adında biri sarhoşlukla kanunlarımıza söğmüş olduğundan adliyeeye verilmiştir.

4 - Bursa’da İnhisarlar idaresi ekisperi Recep oğlu Ferdi 6/2/936 günü sarhoş olarak fırkacı milliyetperverlerin şahsiyeti maneviyesine söğdüğünden adliyeeye verilmiştir.

5 - Aslen İştîp muhacirlerinden olup Gebzenin Hereke nufusuna kayıtlı ve halen Konya’da köpek oynatmakla meşgul Halim oğlu Nuri 17/1/936 günü akşamı sarhoş olarak söğüp saymak suretile türklüğü tahkir ettiğinden ötürü adliyeeye verilmiştir.

6 - G.Antep vilâyetinin Muzip kazasında maliye tahsildarı İbrahim oğlu Feyzi sarhoş olarak Ata türk’e, hükûmet ve kanunlara söğdüğünden ötürü yakalanmış ve adliyece tevkif edilmiştir.

7 - Maraş vilâyetinin Akçakoyunlu mahallesinden Mehmet çavuş oğlu Hüsnü 27/12/935 ramazan bayramında sarhoş olarak hükûmete ve Atatürke küfür ettiği anlaşılmış evrakile adliyeeye verilmiştir.

[..]

9 - Niğdenin Yenice mahallesinden Hüseyin oğlu eski posta sürücüsü Necip, sarhoş olarak zabıtaya ve hükûmete söğdüğünden adliyeeye verilmiştir.

10 - İsparta’nın Eğridir kazasına bağlı sütçüler nahiyesinde, İzmirli oğlu Mustafa, tayyare cemiyeti için halka fitre zarfı dağıtılırken (halkı soyuyorlar) ve kadınları medenî kıyafeti için tebliğat yapılırken (Manto parasını kim verecek?) şeklinde yenilik ve rejim aleyhinde sözler söylediği berkitilerek adliyeeye verilmiştir.

[..]

12 - İstanbul’da Taksimde Tarlabası Keresteci sokak No.39 da teyzesi Hayriye yanında oturan Hüseyin Hüsnü oğlu 319 doğumlu emekli Asteğmen Mehmet Ali adındaki şahıs hükûmetin icraatını âlenen tenkit ettiğinden tüzeye verilmiştir.⁴

8 Mayıs 1936. Dahiliye Vekili Yardımcısı CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli ve Mart ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderildi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışı

⁴ BCA, 490-1-0-0, 601-81-1, s. 1-2, 6-9.

Arapça Ezan ve Kamet:

1 - 4/3/936 günü Denizlinin Delikli Çınar mahallesinde oturan Kainci kara cami hatibi ve imamı Emin çavuş oğlu Ahmedin bayram namazında Arapça tekbir aldığından hakkında takibata başlandığı 4/3/936 tarihinde haber alınmış tahkikata başlanmıştır.

2 - 4/3/936 günü Ordu vilâyetinin Karadüze nahiyesine bağlı Karakiraz köyünden Hatip Duran oğlu Abdülkadir ile Bafranlı köyünden müezzin Abdurrahman oğlu Yahyanın bayram namazında Arapça tekbir aldığından hakkında takibata başlandığı 4/3/936 tarihinde haber verilmiş tahkikata başlanmıştır.

3 - 4/3/936 günü Adana'da askerî hesap memurluğundan emekli Malatyalı Ömer oğlu Mehmed Emin'in bayram namazında arapça kamet okuduğundan ötürü Adliyeye verildiği 14/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

4 - 4/3/936 günü Urfanın Akçakale hudut bölüğü bahçesinde kılınan bayram namazından sonra arapça tekbir okuyan İlle köyü muhtarı Ahmet Şahin hakkında takibata başlandığı 7/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

5 - Malatyanın Şirp camii hatibi eski Garzan müftüsü Hamdi hoca ile müezzinlik yapan Mustafa adlı iki adamın arapça tekbir aldığı görüldükçe adliyeye verildikleri 9/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

6 - Kastamonu vilâyetinin Tosya kazasına bağlı Narebek köyünden Gazel oğlu Mehmet ile aynı köyden kardılı oğullarından Ali oğlu Bekirin arapça ezan okudukları tesbit edilerek evraklarla birlikte adliyeye verildikleri 16/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

7 - Kars vilâyetinin Posof ilçesine bağlı Vahla köyü camii de Kara oğlu Reşit tarafından arapça ezan okuduğu tesbit edilerek Adliyeye verildiği 28/2/936 tarihinde haber alınmıştır.

8 - 4/3/936 günü Edirne vilâyetinin Lalapaşa nahiyesindeki camiide Bayram namazında arapça selâtüselâm okuyan Hasan oğlu Yavaş Mehmedin adliyeye verildiği 12/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile Tedrisat:

1 - Konyanın Çumra kazasının Akviran nahiyesine bağlı May köyünden Ahmet oğlu Mehmed'in gizli okuma evi açarak çocuk okuttuğu tesbit edilip 15/2/936 günü okuttuğu Arapça kitaplarla beraber suç üstü yakalanarak adliyeye verildiği 26/2/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Önce Arap harflerile çocuk okutmaktan mahkûm olan Kütahyanın Uşak ilçesinde oturan Gediz'in Pazar köyünden Karabaş oğullarından İbrahim oğlu İdris bu kez yine ilk okul çağında yedi çocuğa 27/2/936 gününde Arapça ders verirken suç üstü yakalanarak adliyeye verilmiş ve çocuklarını bu adama okutarak ilk okula göndermiyen ana ve babaları hakkında da takibata başlandığı 2/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Kütahya vilâyetinin Simav kazasının Dere mahallesinde oturan İsmail diğer adı dökmeçi Hoca'nın 7 çocuğa Arap harflerile ders okuttuğu görüldükçe suç üstü yakalanıp adliyeye verildiği 10/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

4 - Manisa vilâyetinin Gördes kazasına bağlı Benli eli köyünden Mehmed Hoca adında birisinin camide 24 çocuğa Arap harflerile ders verdiği görüldükçe yakalanıp adliyeye verildiği 14/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

5 - Çanakkale vilâyetinin Biga kazasına bağlı Sarnıç Oba imamı İnebolulu 53 yaşlarında Bilâl oğlu İsmailin Arap harflerile çocuk okuttuğu tesbit edilerek adliyeye verildiği 19/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka Kanununa Aykırılık:

1 - Kütahya'nın Aslanapa nahiyesi müdürü Cemal Yiyen, karakol komutanı yanına alarak 29/3/936 tarihinde terziler köyüne gelip köy halkından İsmail'in başında bulunan işlemeli terliği şapka kanununa aykırı görerek yırttığından ötürü muğber olan İsmail'in Çakı ile nahiye müdürünün üzerine hücum ettiği ve bu sırada karakol komutanının İsmaili yakaladığını gören yine köy halkından Hakkı, Kâmil, İdris adlı kişilerin karakol komutanının üzerine hücum ederek İsmail'i serbest bıraktırdıkları, vak'a mahalline giden vali ve C.M.U.misi tarafından

hemen orada adlî takibata başlandığı 30/3/936 tarihinde haber alınmış ve bu yolsuz ve kanunsuz hareketinden dolayı nahiye müdürü derhal vekâlet emrine alınmış hakkında tahkikata başlamış ve vilâyete kanunların tatbiki esnada halkın izzeti nefsine ve haysiyetine tecavüz edilmemesi ehemmiyetle tebliğ edilmiştir.⁵

19 Mayıs 1936. Dahiliye Vekili Yardımcısı CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli ve Nisan ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderildi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışları

Arapça Ezan ve Kamet:

1 - Yozgat'ın Sorgun kazasına bağlı Babalı köyünden Hoca Reşid'in köy camiinde Arapça ezan ve kamet okumağa sebebiyet verdiği ve okul açılmasına da engel olduğu anlaşılarak yakalanıp Adliye'ye verildiği 3/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Yozgat Vilâyetinin Musabeyli nahiyesine bağlı Vais oğlu köyünden İbiş oğlu Şakir'in Arapça ezan ve kamet okuduğu ve bazı hastalara muska verdiği ihbar edildiğinden işin mahiyeti hakkında incelemeye başlandığı 9/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile Tedrisat:

1 - Muğlanın Ula nahiyesinde Ayşe, Fatma, Kadın, Şefika, Hüseyin ve Halil İbrahim adlı kişilerin okul çocuklarını evlerine toplayarak din dersleri okuttukları tesbit edilip Adliye'ye verildikleri 5/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Ağrı'nın Diyadin kazasında oturan ve imamlık eden Süleyman oğlu Kâzım'ın Arap harflerile din dersleri okuttuğu tesbit edilerek adliye'ye verildiği 8/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Ağrının Diyadin kazası Müftüsü Hasan'ın gizlice evinde Hasan oğlu Mustafa adlı çocuğa Kur'an ve mevlût okuttuğu öğrenilerek hakkında tahkikata başlandığı 8/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Şapka Kanununa Aykırılık:

1 - 2/4/936 günü İzmir'in İlk kurşun köyünde oturan Yusuf oğlu Salim'in, başına geydiği tekkesi şapka kanununa aykırı göre köy Muhtarı Kâzımla köy kâtibi tarafından alınıp hakkında zabıt varakası tanzim edildiğinden muğber olan Selim'in Muhtar Kâzım'ın kafasından yaraladığını ve suçlunun yakalanarak adliye'ye verildiği 8/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Maraş'ın Göksün kazasına bağlı Çardak nahiyesinin Fındık köyünden Sefer ile Şuaybın şapka kanununa aykırı olarak başlarına keçe külâh geydikleri Jandarmalar tarafından görülüp alınmasından ötürü muğber olan Sefer ve Şuaybın jandarmalara tecavüz ve silâhlarını almağ teşebbüs ettikleri ve ihtiyar hey'eti âzasından Fikrinin de bunlara iştirak ederek jandarmaları tahkir eylediği anlaşılarak her üçünün de yakalanıp adliye'ye verildiği 13/4/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Dinî Mahiyette Tahrikât:

1 - Afyon vilâyeti Şarbaylığınca yapılmakta olan Hâl binasının yakınındaki, mülkî bulunan ekmekçi dükkânlarının yıkılmasından muğber olan Sinan paşa mahallesinden Arakiyeci oğullarından Emin oğlu 303 doğumlu Fadıl'ın Arpazarı camiinde (Ey cemaat caminin etrafındaki ekmekçi dükkânlarını yıktılar sizler ölü müsünüz?) diye bağırıldığı anlaşılarak adliye'ye verildiği 19/3/936 tarihinde haber alınmıştır.

⁵ BCA, 490-1-0-0, 602-82-1, s. 167, 173-174.

2 - Denizlinin Çal kazası Hançer köyünden olup Aydın vilâyetinin Köşk nahiyesinin meze köyüne gelen aslen Bağdatlı Şerif oğlu 1288 doğumlu Ahmedin köy kahvesinde (Türkiyede müslümanlığın kalmadığından abdest ve namazın kal[k]dığından ve bu gibi adamların namazları kılınmayacağından) bahsettiği anlaşılarak evrakile adliye verildiği 23/3/1936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Tekirdağ vilâyetinde Osmanlı Bankası dava vekili bulunan Halim oğlu 290 doğumlu Aziz'in vilâyet müftüsüne gönderdiği imzasız bir mektupla, Belediyenin mezarlığı park yaptığını şikâyet edip müftüyü vazifeye davet ettiği tahkikat ve itiraf ile anlaşılarak hakkında adli takibata başlandığı 28/30-3-936 tarihinde haber alınmıştır.

4 - Balıkesirde oturan ve terzilik yapmakta olan Hidayet tarafından vilâyet vasıtasile Şurayı devlet başkanlığına yazdığı bir istidada (Vazii kanun olan büyük millet meclisi azalarının yapmış oldukları kanunlara Türk dininin islâmdır kaydını kaldırdıklarından ötürü bunların masuniyeti teşriyelerinin refi ve ihtilâttan men suretile tevkiflerini ve muvakkat askerî bir idare tesisini) istediği görüldüğü derhal hakkında tahkikat ve takibata başlandığı ve bunda haricî bir tesir olmayıp şuurlunda hezeyan tezahürü görüldüğü için müşahade altına alınmak üzere Manisa timarhanesine gönderildiği 30/3/936 tarihinde haber alınmıştır. İş sıkı bir alâka ile takip edilmektedir.

5 - İçel vilâyetinin Gölner kazasına bağlı Hipilindere nahiyesinde oturan Ak Mehmet oğullarından Abdullah oğlu Süleyman; kadınların çalışmalarının, açık saçık gezmelerinin doğru olmadığı ve yakında harp başlayacağı yolunda halkı heyecana düşürücü ve tahrik edici sözler söylediğinden 24/1/936 tarihinde tüzeye verildiği anlaşılmıştır.⁶

30 Haziran 1936. Dahiliye Vekaletinden CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli ve Mayıs ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderildi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışları

Arapça Ezan ve Kamet:

1 - 14/2/936 gününde Yozgat vilâyetinin Musabeyli nahiyesine bağlı körpeli köyünden Bekir oğlu Alinin Arapça ezan okuduğu anlaşılarak yakalanıp adliye verildiği 2/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 26/4/936 günü Bursanın Orhanlı ilçesine bağlı Keles kamununun Çukur mahallesinden Hacı İsmail oğlu 315 doğumlu Mustafanın müezzinlik yapmak vazifesi olmadığı halde Arapça kamet okuduğu tesbit edilerek adliye verildiği 19/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - 23/5/936 günü Elâzizde hapsane yanında olduğu için hapisane camii denilen camide sabah ezanını arapça okuduğu ve kamet aldığı anlaşılan kadirî tarikatına mensup Mehmet oğlu Münirin yakalanıp evrakile birlikte adliye verildiği 26/5/936 da haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile tedrisat ve yazı:

1 - 11/5/936 günü Konyanın Piri Mehmed Paşa mahallesi mescidi İmamı Konyanın Faki mahallesinden Vesi oğlu İbrahim'in Mescid içine topladığı 30 kadar çocuğa arapça ders okuttuğu görüldüğü suçuştü yakalanıp evrakile birlikte adliye verildiği 19/5/936 da haber alınmıştır.

2 - Edirnenin Ayşekadın, kıyık ve Muradiye mıntakasındaki mezarlıklarda görülen arap harflerile yazılı mezar kitabeleri yazanlarla yazdıranlar hakkında kanunî takibata başlandığı 21/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka Kanununa Aykırılık:

1 - 5/3/936 sabahı Bursa'da Hasan oğlu Alişan, Yusuf oğlu Kâmil ve Kâmil oğlu Saidin şapka kanununa aykırı olarak başlarına keçe külâh ve takke giydikleri ve bunların üzerine de siyah bez parçası ve boyun atkısı ve şal

⁶ BCA, 490-1-0-0, 602-82-1, s. 128, 130.

sararak camiye gittikleri ve bu suretle de namaz kıldıkları görülerek haklarında yapılan tahkikat evraklarının adliyeye verildiği ve yapılan inceleme de hareketin, cami imamı gürcü baltacı namile maruf Mehmed hocanın sarıkla namaz kılmanın yetmiş namaz yerine geçtiğine dair yaptığı gizli telkinattan ileri geldiğinin anlaşıldığı 12/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 7/5/936 günü sabahı Bursa'da, Reşit oğlu Mustafa, Riza oğlu Mehmed Şükrü, Mehmed oğlu Emin, Mehmet oğlu Süleymanın şapka kanununa aykırı olarak başlarına takke ve bere giydikleri görülerek yakalanıp adliyeye verildikleri 8/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - 8/5/936 da Bitlis vilâyetine bağlı Sümek nahiyesine bağlı Ölek köyünden Rızanın şapka kanununa muhalif hareket ettiği görülerek yakalanıp adliyeye verildiği 10/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

4 - 13/5/936 sabahı Antalyanın yenikapı mahallesinde oturan Hasan oğlu 60 yaşlarında Ömer Hacı'nın başına fes giydiği ve fes üstüne de sarık sararak dolaştığı görülerek yakalanıp adliyeye verildiği 13/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

5 - 9/5/936 da Bitlisin Taş mahallesinden Çeto oğlu Birik ve Ahlatlı oğlu Kahremanın şapka kanununa aykırı hareketleri görüldüğünden haklarında takibata başlandığı 12/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

6 - Bitlis vilâyetinin taş mahallesinde oturan kuyumcu Abdullahın şapka kanununa aykırı hareketi görülerek adliyeye verildiği 22/5/936 tarihinde haber alınmıştır.

7 - 7/5/936 günü Tokat vilâyeti belediye yasağına aykırı olarak çarşaf giydiklerini görüp menetmek isteyen bekçi devriyesine tecavüz ve kötü sözler söyleyen çerkez kâzımın yakalanarak adliyeye verildiği 8/5/936 tarihinde haber alınmıştır.⁷

29 Temmuz 1936. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli ve Haziran ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışları

Arapça Ezan ve Kamet:

1 - 19/6/936 da tutulacağı anlaşılan Güneş'in tutulması hadisesinde eski adet ve batıl itikatlara uyarak silâh atılmasına, teneke çalınmasına, ezan ve selâ okunmasına ve halk arasında irticaî propagandalar yapılmasına mani olacak tedbirler alınması vilâyetlere tamimden tebliğ edilmişti.

Bu hadisede yalnız Aydın vilâyetinin Nazilli kazasına bağlı Kuyucak nahiyesinde Süleyman adında birinin çarşı camiinde Arapça selâ okuduğu anlaşılmıştır. Diğer vilâyetler mıntıkasında buna benzer hiç bir hadise kaydedilmemiştir.

2 - 19/6/936 tarihinde Elâzizin Sürü mahallesinden Ahmed oğlu yetmiş yaşlarındaki Ömerin Cuma namazında arapça ezan ve kamet okuduğu görülerek Adliye'ye verildiği 26/6/936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - 26/6/936 akşamı Kıbrıs mültecilerinden olup seyyar canbazlık yapan ve ticaret maksadile Safranbolu'dan Çankırının Çerkeş kazasına gelen Mustafa'nın Murad camisinde Arapça ezan ve kamet okuduğu görülerek yakalanıp adliyeye verildiği 29/6/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile Tedrisat:

1 - Siirdin Ras mahallesinden Cumhuriyet camii [İmamı?] Molla Mehmed oğlu Abdüllâtifin mekteb çağında bulunan 20 çocuğa Arap harflerile kuran dersi verdiği duyularak suç üstü yakalanıp adliyeye verildiği 16/6/936 tarihinde haber alınmıştır.

⁷ BCA, 490-1-0-0, 602-82-1, s. 85-86.

2 - Trabzon'da bahçecik mahallesinde oturan Osman kızı ve ölü Mehmed karısı 55 yaşlarında Sabriye'nin oturduğu evine topladığı çocuklara Arapça ders okuttuğu bir sırada suç üstü yakalanıp adliyeye verildiği 19/6/936 tarihinde haber alınmıştır.

İrticaî Propaganda:

1 - Maraş vilâyeti Ziraat Bankası Müdürü ve Belediye azası Hamit'in Belediye tarafından asri Kabristan yapılması dolayısıyla eski kabristanların ortadan kaldırılmasından ötürü belediye azalarını icraatı belediye aleyhine tahrike kalkıştığı ve gizli irticaî propaganda yaptığı anlaşılarak hakkında inceleme yapılmağa başlandığı 1/6/936 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka Kanununa Aykırılık:

1 - 21/6/336 günü Urfanın Kaleboynu mahallesinden Abdurrahman oğlu Mehmet diğer adı Sukutinin, şapka giyenlerin nikâhı olmadıklarından nikâhlarının yenilenmesi lâzım geldiğini söylediği tesbit edilerek adliyeye verildiği 27/6/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Afyonda Emirdağı mahallesinde oturan ve fişe dahil edilmiş olan Batumlu Kâmil paşa oğlu Muhlis'in şapka kanununa aykırı hareketinden ötürü adliyeye verildiği 23/6/936 tarihinde haber alınmıştır.⁸

3 Kasım 1936. CHP Tek-Parti Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli muhtıra gönderdi. Muhtıranın zeylinde Ağustos ayına ilişkin “Dirlik ve Düzen” raporu bulunuyor:

Gerileme Çabalayışı

Arapça Ezan ve kamet:

1 - 29/7/936 da Kayserinin Müncusun nahiyesinden kavas oğlu Mehmedin camide Arapça kamet aldığı görülerek evrakile Adliye'ye verildiği 6/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 21/4/936 günü Yozgad'ın Merkez kazasına bağlı Çalılı köyünden Ahmed oğlu Osman Sabah namazında Arapça kamet olduğu için hakkında takibata başlandığı 4/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

3 - 31/7/936 günü Trabzonda seyyar makine tamirciliği yapan Pınarbaşı kazasından Mehmet oğlu 306 doğumlu Hüseyin; İskender (paşa) camiinde müezzin bulunmadığından bilistifade Cuma namazını müteakip (asakiri şahane ve donanmayı hümayunun) muzafferiyetine dair eski devirlere ait düayı okuduğu anlaşıldığından evrakile Adliye'ye verildiği 10/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile tedrisat ve kitap yazdırmak:

1 - Bolu'nun Semerkant mahallesinden Kasab İsmail karısı 70 yaşlarında Cemil'in; evine kabul ettiği çocuklara Arap harflerile ders okuttuğu görülerek suçüstü yakalanıp Adliye'ye verildiği 7/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Maraşta vaiz Sezai Hoca, son zamanlarda ölü gömülmesi, urayca yasak edilen ve asri Kabristan yaptırılması hasebile bozdurulan eski kabristana kendisi için hazırlattığı mezar üzerine Arap harflerile yazılı sikkeli, kavuklu taş diktirdiği ve bunu kullanmakta ve metruk Kabristana ölü gömülmesi arzusunda ısrar etmek suretile içtimaî inkılâbımıza karşı tahrikci ve menfi bir durum aldığı anlaşılarak Polis vazife ve selâhiyet kanununun 18 nci maddesine dayanarak nezaret altına aldırılmış mezartaşı yerinden çıkartılmış ve kendisinin evrakile beraber Adliye'ye verildiği 18/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

⁸ BCA, 490-1-0-0, 602-82-1, s. 51, 53-54.

Devlet Büyüklerine Türklüğe Kanunlara söz söylemek:

[..]

6 - 4/8/936 Günü Çanakkale Vilâyetinin Biga kazasına bağlı Filibeliler köyü muhtarı, tayyare teberrüatının yüzde iki nisbetinde alınacağını halka bildirildiği esnada önceden Reisicumhur Atatürk'e tefevvühatta bulunmaktan bir yıl hapse mahkûm edilmiş olan 2 sayılı fişe dahil Hafız Fehmi'nin sözü ve on teberrüatın fazlaştırılmasından ötürü Büyüklerimiz aleyhinde kötü sözler söylediğinden evrakile Adliye'ye verildiği 22/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

7 - 25/7/936 Gecesi İstanbul'da Kocamustafapaşa Mahallesinde Sünbül efendi camii yanındaki Kulübede oturup bazen hammallık ve bazen de seyyar sebzecilik yapan ve önce de Reisicumhur Atatürke dil uzatmaktan bir yıl hapse mahkûm edilmiş olan 315 doğumlu İstanbul'lu Hüseyin oğlu İsmail Hakkı'nın sarhoşlukta Reisicumhur Atatürke tekrar dil uzattığı tesbit edilerek evrakile Adliye'ye verildiği 23/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

8 - Kütahya'nın Mecidiye mahallesinden Hacı Hakkı oğlu 53 yaşlarında işsiz Emin Tamaç ve arkadaşı Hamidiye ve Mecidiye mahallesi mümessili Cevrek oğlu Hafız Mehmed'in şapka aleyhinde bulundukları ve bunu vesile ittihaz ederek Reisicumhur ve hükûmete dil uzattıkları duyularak incelemeye başlandığı 29/8/936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]⁹

25 Kasım 1936. Dahiliye Vekaletinden CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve hizmete mahsustur” ibareli ve Eylül ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderildi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışı

[..]

Arap Harfleriyle tedrisat ve kitap yazmak:

1 - Aslen Dirzor'lu olup Mardin'in Tekuje mahallesinde oturan ölü Mustafa oğlu ve Mardin nüfus memurluğundan müteksit 289 doğumlu Ahmed'in mahalle çocuklarını evine toplayarak Arap harfleriyle ders okuttuğu öğrenilerek suçüstü yakalanıp Adliyeye verildiği 1/9/936 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Gümüşhanenin Arduç köyünden Hamza oğullarından 55 yaşlarındaki Hamdi'nin Arapça ezan okuduğundan Adliyeye verildiği haber alınmıştır.¹⁰

⁹ BCA, 490-1-0-0, 601-81-1, s. 85, 87, 89.

¹⁰ BCA, 490-1-0-0, 602-82-1, s. 7.